

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 50

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 50

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2024

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-22-44)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Nepriklausomas tyrėjas, Vokietija / Independent researcher, Germany).

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas, Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spirģis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnė (Latvijos universitetas, Ryga / University of Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva / Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija / University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Sigita Mikšaitė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433
e-mail: lietuvosarheologija@gmail.com;
civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ7 FOREWORD 11
Gintautas Zabiela	QUO VADIS, LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLAS?13 QUO VADIS, LITHUANIAN ARCHAEOLOGICAL SCIENCE?26
Vanda Haferberga, Joakim Wehlin, Uwe Sperling	FROM INSIDE AND OUTSIDE: CONTEXTUAL, MACROSCOPIC AND MICROSCOPIC ANALYSIS OF BRONZE AND PRE-ROMAN IRON AGE BURIAL POTTERY FROM THE EASTERN BALTIC.....27 IŠ VIDAUS IR IŠORĖS: RYTŲ BALTIJOS BRONZOS IR IKI ROMĖNIŠKOJO GELEŽIES AMŽIAUS LAIDOJIMO KERAMIKOS KONTEKSTINĖ, MAKROSKOPINĖ IR MIKROSKOPINĖ ANALIZĖ 66
Agnė Čivilytė, Tadas Žižiūnas, Stephan Wirth, Thomas Eriksson	NEW INSIGHTS INTO THE PRODUCTION AND EXCHANGE OF LATE BRONZE AGE KAM AXES: APPLICATION OF 3D VIEW TECHNOLOGIES.....69 NAUJOS IŽVALGOS APIE VĒLYVOJO BRONZOS AMŽIAUS KAM KIRVIŲ GAMYBĄ IR MAINUS: 3D VAIZDO TECHNOLOGIJŲ TAIKYMAS 103
Roman Shiroukhov	KYJIVO RUSIOS SKALŪNINIAI VERPSTUKAI PRŪSŲ IR JŲ KAIMYNŲ X/XI–XII A. KARIŲ/RAITELIŲ KAPUOSE. APLINKYBĖS, DATAVIMAS, REIKŠMĖ 105 SLATE SPINDLE WHORLS FROM KYIVAN RUS' IN THE WARRIOR/HORSEMEN GRAVES OF THE PRUSSIANS AND THEIR NEIGHBORS (10 th /11 th –12 th CENTURY): CONTEXT, DATING, SIGNIFICANCE 150
Saulius Sarcevičius, Rimantė Zinkutė, Petro Tronevich Ričardas Taraškevičius	PLYTŲ MOLIO MIŠINIŲ RECEPTŪROS: XIII–XIV A. VILNIAUS KATEDROS IR VILNIAUS ŽEMUTINĖS BEI LUCKO AUKŠTUTINĖS PILIŲ MŪRŲ GEOCHEMINIŲ TYRIMŲ IŽVALGOS153 BRICK CLAY MIXTURE RECIPES: INSIGHTS FROM GEOCHEMICAL STUDIES OF THE 13 TH –14 TH CENTURY MASONRY OF THE VILNIUS CATHEDRAL, THE VILNIUS AND THE LUTSK CASTLES 204
Aurelija Zagurskytė	POULTRY IN MEDIEVAL AND POST-MEDIEVAL LITHUANIA..... 209 NAMINIAI PAUKŠČIAI VIDURAMŽIŲ IR NAUJŲJŲ LAIKŲ LIETUVOJE235

DISKUSIJOS / DEBATES

Alexander Gramsch	PROLEGOMENA TO A SOCIAL ARCHAEOLOGY OF THE HUMAN BODY.....	237
-------------------	--	-----

***KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ /
ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY***

Vilius Bartninkas	AR „VISOS ŽINIOS - PO ŽEME“?	247
-------------------	------------------------------------	-----

IN MEMORIAM

Gintautas Striška	VYTAUTAS URBANAVIČIUS (1935-07-03-2024-01-22)	251
-------------------	---	-----

Agnė Čivilytė	KAIP MES ŠVENTĖME VASARIO 16-ĄJĄ: <i>IN MEMORIAM</i> PROFESORIUI ŠARŪNUI MILIŠAUSKUI	261
---------------	---	-----

	AUTORIŲ DĖMESIUI.....	263
--	-----------------------	-----

	GUIDELINES FOR AUTHORS.....	266
--	-----------------------------	-----

QUO VADIS, LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLAS?

GINTAUTAS ZABIELA

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Klaipėda, Lietuva, el. paštas: gintautas.zabiela@ku.lt

*Archeologija kaip ir kiekvienas mokslas siekia atskleisti nežinoma pasiremdamas turimu įdirbiu ir reaguodamas į esamą situaciją. Straipsnis skirtas Lietuvos archeologijos mokslo esamos situacijos apibūdinimui ir matomų raidos tendencijų įvertinimui. Šiuo metu padėtis joje stabili, sistema susiformavusi ir funkcionuoja. Mokslinę tiriamąją veiklą vykdo trys institucijos, leidžiančios savo leidinius. Kadangi šiuolaikinė Lietuvos archeologija yra integrali pasaulio archeologijos mokslo dalis, esamą būklę tikslinga analizuoti lyginant su pasaulinėmis šio mokslo raidos tendencijomis. Tokiam palyginimui pasirinkti du aspektai: šeši pirmieji Colino Renfrew ir Paulo Bahno knygos *Archaeology: Theories, Methods and Practice* (Archeologija: teorija, metodai ir praktika) leidimai bei Europos archeologų asociacijos paskutinės, 30-os, konferencijos Romoje temų apžvalga. Pagal juos nustatyti tam tikri šiuolaikinės archeologijos mokslo bruožai. Lietuvos archeologijos mokslo raidos tendencijos įvardytos, remiantis trijų pagrindinių mokslo leidinių 2006–2023 m. straipsnių analize, atlikta vadovaujantis tais pačiais kriterijais. Palyginimas leido identifikuoti kai kuriuos Lietuvos archeologijos mokslo raidos savitumus, kurių analizė papildyta labiau vietine jos problemika.*

Reikšminiai žodžiai: archeologija, mokslas, Lietuva, leidiniai, tyrimai.

Archaeology, like all sciences, seeks to uncover the unknown by building on existing knowledge and responding to the current situation. The article is dedicated to the description of the current situation of Lithuanian archaeological science. At present, the situation is stable, the system is established and functioning. Research activities are carried out by three institutions with their own publications. Since contemporary Lithuanian archaeology is an integral part of the world archaeological science, it is appropriate to analyse its current state in comparison with the global trends in the development of this science. Two aspects have been chosen for this comparison: the first six editions of the book “Archaeology: Theory, Methods and Practice” by C. Renfrew and P. Bahn and the review of the topics of the last 30th Conference of the European Association of Archaeologists in Rome. They have identified certain features of modern archaeological science. Trends in the development of Lithuanian archaeological science have been identified based on the analysis of articles in three major scientific publications in the period 2006–2023, carried out according to the same criteria. The comparison allowed to identify some peculiarities of the development of Lithuanian archaeological science, the analysis of which has been supplemented by more local issues. The main conclusion of the study is that Lithuanian archaeological science is no longer able to cope with the increasing number of sources.

Keywords: archaeology, science, Lithuania, publications, research.

ĮVADAS

Mokslas, kaip tyrinėjantis nežinoma, negali numatyti savo raidos kryptių, tad iš pirmo žvilgsnio

į tyrimo pavadinime keliamą klausimą tiesiogiai atsakyti ir neįmanoma: pažinimo kryptis lemia daugybė įvairių veiksnių – tarp jų ir tokių, kurie atsiranda esamuoju laiku. Vis dėlto mokslas visuomet

remiasi praeities įdirbiu, kurį jau galime mėginti apibendrinti ir plačiau suvokti. Dažnai tą daro mokslo istorija. Šitai visiškai tinka ir archeologijai, tačiau šiame straipsnyje ne siekiama išryškinti jos raidos tendencijas praeityje, o norima atskleisti dabartines tendencijas. Taigi straipsnis – ne archeologijos istorijos studija, o veikiau esamos padėties apibūdinimas pasiremiant mokslo istorijos faktais ir tendencijomis. Esant didžiulei pastarųjų įvairovei apsiribota vadinamosiomis atvejo studijomis. Dviejų konkrečių archeologijos mokslo padėčių rodančių šiandieninių europinių ar net pasaulinių reiškinų pavyzdžiu siekiama nustatyti dabartines Lietuvos archeologijos mokslo raidos tendencijas. Nagrinėjami palyginami dalykai, matomi pasirinktuose atvejuose. Šios tendencijos gretinamos su panašiomis Lietuvos archeologijos moksle atkreipiant dėmesį tik bendrąsias mokslo raidos tendencijas negvildenant atskirų jos šakų (lauko ir laboratorinių tyrimų, publikacijų, konferencijų, mokymo ir kt.). Visos jos yra atskirų plačių tyrimų temos. Dėl šios priežasties išryškintos tendencijos gali būti tikslinamos ir koreguojamos pasirinkus daugiau šaltinių, kitokių jų pobūdį ar net kitokių atvejų studijas.

Lietuvos archeologija kaip mokslas yra mažytė pasaulinio archeologijos mokslo dalis, tačiau kaip humanitarinis mokslas (šio aspekto čia plačiau nenagrinėsime) turi didelį regioninį ar nacionalinį potencialą. Jeigu gamtos dėsniai veikia visur ir jų atskleidimas vienoje vietoje reiškia visuotinį pažinimo proveržį, tai net ir patys didžiausi archeologiniai atradimai nuo jų nutolusiuose kraštuose geriausiu atveju turi tik lokalų pobūdį. Savotiška išimtis čia gali būti nebent žmogaus kilmės ir ankstyvosios žmonijos sklaidos problema, tačiau Lietuvos archeologijos mokslas jos nesiima. Tad į ką yra susitelkę Lietuvos archeologai? Į šį klausimą neįmanoma atsakyti neaptarus dviejų dalykų: esamos Lietuvos archeologijos mokslo būklės ir europinių bei pasaulinių jo raidos tendencijų.

LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLO PADĖTIS

Dabartinis nepriklausomos Lietuvos archeologijos mokslas nebėra suvaržytas kokių nors ideologinių apribojimų, atviras pasauliui, tad galimus savitumus gali lemti tik esama jo padėtis bei krašto istorinės raidos savitumas. Nepriklausomos Lietuvos archeologijos istorijos kaip labai neseno laikotarpio tyrimo nėra, o jeigu toks ir būtų, būtų subjektyvus ir nepilnas, nes dar gyvi ją kūrę asmenys ir nepasibaigęs šaltinių formavimasis, todėl geriausiu atveju turime paskirus tyrimus apie pavienes problemas, daugiausia ankstesnio jos laikotarpio (Забела, 1998). Plačią vieno leidinio – *Lietuvos archeologijos* – analizę prieš dešimtmetį yra atlikęs Laurynas Kurila (Kurila 2014). Jame nustatytos kai kurios Lietuvos archeologijos mokslo raidos tendencijos nuo tarybinio laikotarpio pabaigos.

Dabartinė Lietuvos archeologijos mokslo sistema (tyrimas apima tik ją – neanalizuojama šią sistemą sudarančių institucijų veikla) susiformavo XXI a. pradžioje ir bene svarbiausias jos bruožas yra decentralizacija. Kūrimosi pradžia yra paskutinis II tūkstantmečio pabaigos (ši chronologinės ribos raiška panaudota specialiai siekiant pabrėžti laikotarpio išskirtinumą, tegul ir sąlyginį) dešimtmetis, palikęs savo pėdsaką ne tik Lietuvos, bet ir Europos ir, matyt, net pasaulio istorijoje. Viena svarbių sudedamųjų jos dalių – tuomet pasireiškusi bendra laisvėjimo tendencija. Iš visų Lietuvos archeologijos mokslo raidos ir funkcionavimo aspektų tiriamai temai svarbi tik mokslinė sudedamoji dalis ir esminė sistemos raiška.

Šiandien mokslinius archeologinius tyrimus vykdo trys valstybinės mokslo įstaigos: Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyrius (toliau – LII AS), Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedra (toliau – VU IF AK) ir Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas (toliau – KU BRIAI). Pastarosios dvi dar ir rengia archeologus pradėdant nuo bakalaurų ir baigiant

mokslų daktarais. Kiekviena institucija leidžia savo tęstinius mokslo leidinius: LII AS – *Lietuvos archeologija*, VU IF AK – *Archaeologia Lituana*, KU BRIAI – *Archaeologia Baltica* su nusistovėjusiu periodiškumu tomas per metus. Kažkiek archeologų pagal specialybę dirba muziejuose, tačiau toli gražu ne kiekviename. Kadangi Lietuvoje nėra Archeologijos muziejaus, jo vietą *de facto* užima Lietuvos nacionalinis muziejus, kuriame archeologijai skirti du rinkinių skyriai: Priešistorinės bei Viduramžių ir Naujųjų laikų archeologijos. Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmuose yra Archeologijos ir architektūros tyrimų skyrius. Mokslinę muziejuose dirbančių archeologų veiklą smarkiai riboja tai, kad muziejai Lietuvoje – ne mokslo įstaigos. „Muziejus – juridinis asmuo arba juridinio asmens padalinys, kurių svarbiausia veikla yra kaupti, saugoti, konservuoti, restauruoti, tirti ir populiarinti materialaus ir nematerialaus kultūros, istorijos, gamtos ir technikos paveldo vertybes, siekiant suteikti visuomenei pažinimo, ugdymo, studijų, kūrybiškumo sklaidos ir kokybiško laisvalaikio galimybes“ (galiojančio Muziejų įstatymo straipsnis 2.5)¹. Jie gali vykdyti tik „muziejaus rinkinių mokslinius“ tyrimus greta kitų funkcijų (minėto įstatymo 8.9, 9.9 ir 10.9 straipsniai). Taikomuosius archeologinius tyrimus (paprastai kasinėjimus) pagal užsakymus atlieka privačios kompanijos bei atskiri archeologai; abiejų skaičius kas metai keičiasi, tačiau paprastai būna atitinkamai apie 10 ir 25. Bendras galinčių gauti leidimus tyrimams archeologų skaičius daugybę metų jau irgi panašus – apie 60. Jų indėlis į mokslinius tyrimus yra tik tyrimų ataskaitos ir mokslinio informacinio straipsnelio leidinyje *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje* (toliau – ATL) parengimas pagal nuo 2011 m. rugpjūčio 16 d. galiojančią Paveldo tvarkybos reglamentą PTR 2.13.01:2011 „Archeologinio paveldo tvarkyba“ (Paveldo 2012) (nauja redakcija 2022 m. kovo 1 d.) (Paveldo 2022). ATL leidžiamas

dar nuo tarybinių laikų (1966 m.), nuo 2000 m. tapo kasmetinis (Zabiela 2007), o 2006 m. jį perėmus leisti Lietuvos archeologijos draugijai, finansuojant Kultūros paveldo departamentui – ir pilnai visus archeologinius lauko tyrimus pristatančia moksline informacine knyga. Joje skelbiama tegul ir pirminė informacija apie tyrimus (daugeliu atvejų ji būna ir vienintelė) gerai parodo visas Lietuvos archeologijos lauko tyrimų tendencijas. Pagal vietą, kur jie vykdomi, mūsų šalį galima priskirti prie mažųjų archeologinių valstybių, kurios savo praeitį tiria (kasinėja) tik savo teritorijoje. 2007–2010 m. daryti Afganistane archeologiniai tyrimai turėjo daugiau paveldosauginius tikslus (archeologinio paveldo paieška, registravimas, sklaida) (Butrimaitė, Luchtanas 2008; 2009) ir tęsiami nebuvo.

Iš trumpai apžvelgtos Lietuvos archeologijos mokslo padėties matyti, kad pagrindinį indėlį į mokslą įneša valstybinės mokslo ir mokymo institucijos (tik Lietuvos istorijos institutas ribotai dalyvauja mokymo procese), o muziejai ir lauko tyrimus vykdančios įvairios kitos organizacijos pastarosiomis daugiau tik parūpina medžiagą (nesvarbu iš kur – iš lauko ar muziejų fondų). Pačiame paskutiniame laikotarpyje matyti ir dar viena iki tol nepasireiškusi tendencija – užsienio fondų finansuojami mokslo tyrimai. Bene iškiliausias pavyzdys – VU IF AK bioarcheologės dr. Giedrės Motuzaitės Matuzevičiūtės Keen 2023 m. laimėtas Europos mokslo tarybos (*European research council*) 2 milijonų eurų vertės projektas *Past and future millet foodways* („Praeities ir ateities sorų maisto keliai“) (Vasiliauskienė 2023, 130–131).

Archeologijos mokslo raida neįsivaizduojama be archeologinio paveldo. Nors šiandien vis daugiau duomenų apie praeitį gaunama ir ne iš archeologinio paveldo (visokios gamtinės aplinkos studijos), pats įvairiausias archeologinis paveldas, nepaisant paveldosauginių aspektų, lieka (ir liks) svarbiausiu

¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18317/lsyLyOzoPB> (žiūrėta 2024 12 05).

praeities pažinimo šaltiniu ten, kur nėra kitokių šaltinių, arba ten, kur pastarųjų nepakanka. Skirtingai nei kiti mokslų tyrinėjami objektai, kurie yra tapatūs, kartotiniai ar atsikuriantys (gyvoji gamta), archeologinis paveldas savo esme visuomet baigtinis, tačiau dėl pačių įvairiausių priešasčių jo nuolat tik mažėja (čia kalbama apie visą išlikusį, o ne apie dabar mums žinomą archeologinį paveldą, kurio visuma ar atskiros rūšys esant atitinkamoms aplinkybėms gali sparčiai augti). Tam tikrą išimtį sudaro nebent masiniai pramonės epochos gaminiai, dar tik tampantys paveldu. Savo indėlį į jo mažėjimą įneša ir patys mokslininkai archeologai, nes jį tiria kasinėdami (ardydami). Nors tokių tyrimų informacija persikelia į archyvus, muziejus ar visuomeninį gyvenimą, visos jos paimiti toli gražu neįmanoma, nors lauko tyrimų metodai ir tobulėja. Fiksuojamos informacijos kiekis gerai matyti iš pilkapių kasinėjimų XIX a. ir dabar. Tuomet buvo tenkinamasi tik įkapių surinkimu, dabar tiriamos ir tarpilkapinės teritorijos. Suvokimas, kad tyrimai archeologinį paveldą suardo, antroje XX a. pusėje paskatino atsirasti įvairius neardančius jo tyrimo metodus bei technologijas ir lėmė sparčią raidą – ji sparčiai vystosi ir dabar. Abiejų šių bendrų archeologijos mokslo raidos tendencijų plačiau aiškinti nereikia – jos suvokiamos kaip savaime suprantamos – todėl straipsnyje išsamiau nebus nagrinėjamos.

Fundamentiniais archeologiniais tyrimais visais laikais buvo laikomos siauresnio ar platesnio pobūdžio sintezės. XXI a. čia įnešė savo korekcijų: buvo atsisakyta plačių sintezių (teritorinio ar chronologinio pobūdžio) ir pereita daugiau prie teminių, rengiamų skirtingų sričių specialistų (nebūtinai archeologų), vienijamo tiriamo objekto.

Pirmųjų pavyzdys gali būti 2009 m. KU BRIAI pradėta daugiatomė *Lietuvos archeologijos* sintezė, paremta nauja kraštovaizdžio archeologijos prieiga (Girininkas 2009; 2013; Bliujienė 2013; Žulkus, Jarockis 2013; Zabiela *et al.* 2023), kuri paskutiniame tome, skirtame valstybės laikų archeologijai, susidūrė su

labai sparčiai besikaupiančia ir menkai tiriama medžiaga, todėl iki šiol neužbaigta. Augant archeologinės medžiagos kiekiui tokie darbai darosi vis sunkiau parengiami – apie tai liudija tiek neužbaigtas panašus estų *Estonian archaeology* projektas (Archaeological 2006; Lang 2007; Tvauri 2012), tiek kolegų istorikų po 2018 m. sustojusi ambicinga, tačiau visuomenei reikalinga (2005 m. 1500 egzempliorių tiražu išleista akmens amžiui skirtą pirmą tomą 2008 m. teko pakartoti, o tai šiaip yra visiškai unikumas tokio pobūdžio leidiniams) baltąja vadinama Lietuvos istorija (nėra VIII tomo II dalies, IX, XI tomų ir XII tomo II dalies).

Antrųjų pavyzdžiai yra vieno (Čivilytė 2014) ar kelių (Šunys 2023) autorių parengti darbai, išsamiai atskleidžiantys atitinkamą temą, paprastai užbaigiantys atskirai finansuojamus projektus. Pora tokių tyrimų pasirodė ir užsienyje (Vaitkevičius 2004; Bliujienė 2011). Tokius tyrimus svariai papildė skelbti daktaro disertacijų tekstai (archeologinės tematikos jų iki 2024 m. pasirodė penkiolika (Zabiela *et al.* 2023, 25).

Įvardyti Lietuvos archeologijos kaip fundamentinio mokslo bruožai rodo, kad, atsižvelgiant į krašto dydį bei nelabai gausią archeologų mokslininkų bendruomenę (bendras visuminis jų skaičius vargu ar viršys pusę šimto), šis mokslas krašte vystosi ir yra savitas.

DABARTINĖS EUROPINĖS ARCHEOLOGIJOS MOKSLO RAIŠKOS TENDENCIJOS

Kalbėti apie esamą Lietuvos archeologijos mokslo būklę bei problemas geriausia ir tikslingiausia lyginant su dabartinėmis europinėmis ar net pasaulinėmis šio mokslo raiškos tendencijomis. Čia ir ten fiksuotos panašios nuostatos rodo tik Lietuvos archeologijos integraciją į bendrą šio mokslo raidą, o vienokie ar kitokie skirtumai – nevienodą mūsų raidą ar specifiką. Tačiau tai padaryti labai sunku,

o tiksliau – neįmanoma, jeigu kalbėsime apie tikslus skaičius. Reikiamus duomenis apie Lietuvos archeologijos būklę dar galima surinkti, o pasaulinis archeologijos vandenynas išties yra beribis ir neaprepiamas. Lietuvos archeologai, būdami Europos archeologų bendruomenės dalis, mato ir naudoja archeologinius tik šio žemyno pasiekimus, geriausiai atveju įtraukdami ir kultūriškai artimos Šiaurės Amerikos archeologų indėlių. Bet pasaulio archeologai dirba ir Azijoje, Afrikoje, Lotynų Amerikoje, kurių rezultatai mums iki šiol lieka „nežinoma žemė“ net ir šiais visuotinės interneto sklaidos laikais. Tegu tai daugeliu atveju ir nebūtų mokslą į priekį vedančios inovacijos, tačiau svarbu pats nežinojimo faktas. Vadinasi, objektyviau kalbėti apie pasaulines archeologijos raidos tendencijas negalime. Lieka siauresnis europinis kontekstas, kuriame irgi nesant (arba nežinant) platesnių apibendrinimų mus dominančia tema reikia pasirinkti labiau aprėpiamus šaltinius. Tokie pagal svarbą archeologijos raidai ir medžiagos prieinamumą gvildenami du.

Pirmas – minėta knyga *Archeologija: teorija, metodai ir praktika*. Iš daugybės panašaus pobūdžio leidinių ši išsiskiria keliais dalykais, svarbiais nagrinėjamai temai. Ji parašyta anglų kalba, kuri XXI a. tapo tarptautine mokslo kalba, tad yra ar gali būti prieinama visiems. Iš esmės tai vadovėlis, naudojamas daugelyje pasaulio šalių studijuojant archeologiją (tikrus vadovėlius leidžia aukštosios mokyklos). Tai liudija ir kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikiamas trumpas literatūros sąrašas skyriaus tematika. 1991 m. išspausdinta knyga iki šiol sulaukė net devynių leidimų, pasirodančių reguliariai kas 4 metai (tik tarp I ir II leidimo praėjo 5 m.). Atskiri leidimai kiek skiriasi: medžiaga tikslinta atsižvelgiant į to meto archeologijos poreikius. Kiekvienas

jų sulaukdavo daugybės pakartojimų. Iš viso yra mažiausiai 46 leidimai², tad visuminis knygos tiražas didžiulis, siekiantis, matyt, šimtus tūkstančių kopijų (komercinėse Vakarų leidyklose tiražų įprasta nenurodyti). Visa tai ne tik padarė poveikį archeologijai, bet ir parodė atitinkamo laikotarpio archeologijos padėtį, nes konkretūs pavyzdžiai imti iš viso pasaulio. Knygos autoriai irgi garsūs savo srityse. C. Renfrew (g. 1937) dėstė Kembridžo, Šefildo, Southamptono universitetuose, tyrinėjo Pietų Europos neolitą. P. Bahnas (g. 1953) yra žurnalistas, apgynęs doktoratą apie Prancūzijos Pirėnų archeologiją, parašęs nemažai archeologiją populiarinančių knygų. Paskutiniame, IX, leidime atsirado trečia bendraautorė – apie 60 m. Elizabethė DeMarrais, tyrinėjanti Pietų Amerikos indėnų visuomenes ir dėstanti Kembridžo universitete³.

Ši kolektyvinė monografija parengta tekstą suskirstant į dalis (jų yra trys), pastarąsias – į skyrius (2–8 skyriai dalyje), pastaruosius – į skyrelius (3–9 skyriuje) ir jį papildant atskiromis atveju studijomis (1–2 puslapių išryškinti tekstai įterpti į pagrindinį tekstą – 2–9 tekstų skyriuje). Tekstas gausiai iliustruotas nuotraukomis, brėžiniais, schemomis. Knyga pabaigoje turi informacinį aparatą: žodyną, bibliografiją, padėkas, rodyklę. Suprantama, kiekvienas leidimas buvo šiek tiek keičiamas ir atnaujinamas. Nagrinėjamai temai svarbūs tematikos pakeitimai – ypač naujų temų atsiradimas, nes kažkokios medžiagos pašalinimas yra daugiau leidinio apimties suvaldymo reikalas, nes pirmuose šešiuose leidimuose monografijos apimtis nekeičiant make-to struktūros išaugo penktadaliu (20 %) (nuo 544 iki 656 puslapių). Nagrinėjamai tematikai aktualūs skyrių pavadinimai, kurie iki V leidimo imtinai nekeitė archeologijos istorija, medžiagos įvairovė, lauko

² <https://search.worldcat.org/title/Archaeology-Theories-Methods-and-Practice/oclc/1152052419> [žiūrėta 2024 07 14].

³ Nors 2024 m. pasirodė IX šios knygos leidimas, mūsų tyrimui panaudoti tik pirmi šeši leidimai, nes kitų trijų (VII – 2016, VIII – 2020 ir IX) Lietuvoje nebuvo įmanoma gauti, o ir internete nėra paskelbta jų tekstų. Dėkoju kolegoms dr. Algimantui Merkevičiui ir dr. Elenai Pranckėnaitei už paskolintas atskirų leidimų knygas iš savo asmeninių bibliotekų (atitinkamai I, VI ir IV leidimai).

tyrimai, datavimas, socialinė; aplinkos archeologija, išgyvenimas, technologijos, prekyba, dvasiniai aspektai, bioarcheologija, teorinė; šiuolaikinė; viešoji archeologija⁴. Daugiau pakeitimų yra tik VI leidime (2012 m.) – pridėti du skyriai: paveldo vadyba ir archeologų karjera. Gaila, kad šiame straipsnyje nebuvo galima pasekti pokyčių iki mūsų dienų (žr. 2-ą nuorodą) – tai būtų įgalinę patikslinti ir archeologijos mokslo interesų kryptį pokytį.

Atskiruose leidimuose daugiausia keistos atvejo studijos (įterpti 1–2 puslapių tekstai) bei, kaip paprastai būna, publikuojant naujus leidimus – iliustracijos, tikslinti pavadinimai. Iš jų irgi galima gauti informacijos apie pasikeitusius archeologijos prioritetus, tačiau dėl šių atvejų gausumo ir nežymių pokyčių ji nenagrinėjama.

Daugiau informacijos apie kintantį archeologijos suvokimą teikia skyrelių lygis. Leidimai papildyti tokiais skyreliais: II – “Trapped electron dating methods”⁵ (1996, 144–145), “Investigating gender” (207); III – “The archaeology of the individual and of identity” (2000, 215–217), “The molecular genetics of social groups and lineages” (222–224), “Studying the landscape” (232–239), “Establishing place: the location of memory” (397–399); IV – “Questions of identity” (2004, 467), “Agency, materiality and engagement” (501); V – “Genetic dating” (2008, 128), “Mind and material engagement” (426); VI – “Music and cognition” (2012, 416–418 – 4 sakiniai), “Popular archaeology versus pseudoarchaeology” (538–540), “The responsibility of collectors and museums” (544–548). V leidime išimti skyreliai: “The uses of the past” (2008, 554–558), “Conservation and destruction” (558–563), “Who interprets and presents the past” (571). Pastarajame leidime visi pakeitimai, išskyrus skyrelį apie muziką, padaryti XIV skyriuje, yra daugiau susiję su knygos

struktūros, o ne su archeologijos mokslo interesų pokyčiais. Pastaruosiuose iš aukščiau paminėtų skyrelių pavadinimų matyti tendencija į platesnius praeities apmąstymus, tik paremtus archeologine medžiaga, tačiau ne ją tiriančius. Pastebima ir tam tikra archeologijos slinktis į technologijas (datavimo inovacijos, genetiniai tyrimai).

Kitas archeologijos pokyčius rodantis šaltinis yra Europos archeologų asociacijos (toliau – EAA) suvažiavimų temos. Jas siūlo patys sesijų organizatoriai, tad šios turi labai gerai atskleisti archeologijos aktualijas. Inicijatyva rengti šiuos kasmetinius suvažiavimus išreikšta 1994 m. rugsėjo 22–25 d. Liublianoje (Slovėnija) inauguraciniame susirinkime. Šiuo atveju įdomu, kad EAA idėją palaikė C. Renfrew – perskaitė paskaitą. Jau nuo pat inauguracinio susirinkimo veikla buvo platesnė nei vien Europos archeologijos aktualijos, tad trisdešimtyje konferencijų, rengiamų vis kitoje Europos šalyje ir mieste, buvo perskaityta daugybė pranešimų ir ne europine tematika ir ne Europoje dirbančių tyrėjų. Archeologijos raidos analizė, remiantis šių konferencijų pranešimais, būtų labai reprezentatyvus tyrimas, tačiau tokį atlikti šiandien neįmanoma dėl milžiniško medžiagos kiekio ir nemažos jos dalies neprieinamumo. EAA internetinio puslapio (https://www.e-a-a.org/EAA/Conferences/Past_EAA_Conferences) duomenimis, net apie septynias konferencijas (ketvirta Geteborge 1998, šešta Lisabonoje 2000, vienuolikta Korke 2005, keturiolikta Valetyje 2008, devyniolikta Pilzene 2013, dvidešimt antra Vilniuje 2016 ir dvidešimt trečia Mastrochte 2017 m.) nėra jokių duomenų. Iš tikrųjų kažkur ši informacija yra, tik ją gauti, matyt, galima iš šiose konferencijose dalyvavusių asmenų arba didžiosiose archeologinėse bibliotekose. Problema atsirado dėl internetinių domenų laikinumo ir tolesnio jų viešinimo nepalaikymo. Šiuo požiūriu įdomus ir daug

⁴ Laisvas prasminis skyrių vertimas. Originale jie turi dvigubus pavadinimus, kurių pirmasis yra daugiau klausimas, antrasis – temos paaiškinimas.

⁵ Skyrelių pavadinimai neverčiami manant, kad originalus tekstas šiuo atveju yra tikslesnis nei būtų jo vertimas.

pasakantis Vilniaus pavyzdys. Konferencijai buvo išleista išsami 712 puslapių santraukų knyga (22nd 2016), tačiau minėtoje svetainėje Vilniaus atveju atsidaro puslapis „Kazino Lietuva“ (žiūrėta 2024 11 02). Dalis kitų konferencijų pristatomos irgi labai bendrais bruožais. Ši milžiniška mokslinė konferencija neskelbia skaitytų pranešimų, nes, ko gero, to padaryti nelabai įmanoma ir grynai fiziškai. Jau I konferencijoje Santiago de Compostela (Ispanija) buvo 533 dalyviai iš 44 šalių, o XXX Romoje – 3000 su viršum dalyvių, skaičiusių pranešimus daugiau kaip 250 sesijų. Šios konferencijos vien programos knyga yra 880 puslapių (Programme 2024). Dėl minėtos informacijos apie 23 % visų vykusių EAA konferencijų visiško trūkumo tenka apsiriboti paskutinės konferencijos medžiagoje matomų tendencijų konstatavimu atsisakant nagrinėjamų temų pokyčio analizės ilgesniame laikotarpyje. Konferencijose buvo nagrinėtos kone visos įmanomos temos apibendrintu pavadinimu „Archeologija ir...“ (kraštovaizdis, turizmas, moterys, maistas, net archeologija ir t. t.). Temos suskirstytos kaip XXX konferencijos programoje (Programme 2024, 91–102, 351–361, 605–615). Jos analizuotos pagal C. Renfrew ir P. Bahno knygos keturiolikos skyrių temas (Renfrew, Bahn 2012). Daugiausia (118, arba trečdalis visų) temų galima priskirti įvairių medžiagų arba jos grupes analizuojančioms temoms. Antroje vietoje (50 temų, arba 14 %) yra su žmogaus išgyvenimu susijusios temos. Toliau kelių temų – aplinkos archeologija, technologijos, teorinė; šiuolaikinė archeologija – skaičius labai panašus (25–29). Kiek mažiau (21, arba beveik 6 %) yra paveldui skirtų temų, dar mažiau (8–12) – bioarcheologijai, dvasiniams aspektams, lauko tyrimams, socialinei bei viešajai archeologijai. Sąrašą užbaigia prekybos (4), archeologijos istorijos (3), archeologinės karjeros ir datavimo (po 1) temos. Nurodyti skaičiai neabsoliutūs – kai kuriais atvejais temų priskyrimas vienai ar kitai temai gali būti diskutuotinas, tačiau bendros Europos archeologijos interesų tendencijos daugmaž aiškios.

DABARTINĖS LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLO BRUOŽAI

Kaip šiame kontekste atrodo Lietuvos archeologija? Čia iškyla palyginamumo klausimas, nes Lietuvoje neturime nei tokios nemažą poveikį archeologijai padariusios knygos, nei galingos nacionalinės konferencijos, įvykusios pastaruojų metu. Aukščiau aptarta institucijų veikla ir moksliniai leidiniai leidžia atskleisti tik paskirus Lietuvos archeologijos mokslo bruožus, tačiau neįvardija jų reikšmės visame Lietuvos archeologijos kontekste. Kad būtų nors koks objektyvesnis europinio archeologijos konteksto palyginimas su lietuviškuoju, vėl taikoma C. Renfrew ir P. Bahno knygos keturiolikos skyrių temos populiarumo tvarka. Palyginti minėtų trijų institucijų beveik 20 metų laikotarpio leidiniai – nuo 2006 m., kai reguliariai pradėjo eiti *Archaeologia Baltica*. Procentinė juose skelbtų straipsnių skaičiaus išraiška pateikta 1-oje lentelėje atsižvelgiant į skirtingą straipsnių skaičių nagrinėjamuose leidiniuose (skelbti *Archaeologia Baltica* sudaro 44 % visų). Čia vėl reikia pasakyti, kad jų skirstymas į temas irgi neabsoliutus, nes skirstyta dažniausiai remiantis jų pavadinimu, o jis ne visuomet rodo straipsnio esmę.

1 lentelė. Mokslo straipsniai Lietuvoje 2006–2023 m. pagal temas (procentais)
Table 1. Research articles in Lithuania from 2006 to 2023 by subject (percentage)

Tema pagal Renfrew, Bahn	<i>Archaeologia Baltica</i>	<i>Archaeologia Lituana</i>	<i>Lietuvos archeologija</i>	Lietuva bendrai	EAA XXX konferencijoje	Pokyčiai, palyginti su XXX konferencijos medžiaga (procentais ar kartais)
Archeologijos istorija	5,8	15,3	9,4	9,4	0,8	Didesni 11,5 karto
Medžiagos įvairovė	60,7	43,9	34,	48,3	33,1	Didesni 31 %
Lauko tyrimai	13,7	11,9	9,9	12,1	2,8	Didesni 4,3 karto
Datavimas	1,4	1,7	3,1	2	0,3	Didesni 6,6 karto
Socialinė archeologija	1	1,7	1,6	1,4	2,5	Mažesni 44 %
Aplinkos archeologija	3	1,7	4,7	3,2	8,1	Mažesni 2,5 karto
Išgyvenimas	5,5	4,5	3,7	4,7	14	Mažesni 3 kartus
Technologijos	4,8	5,7	8,4	6,1	7,5	Mažesni 19 %
Prekyba	0,7	1,7	0,5	0,9	1,1	Mažesni 18 %
Dvasiniai aspektai	0	3,4	2,1	1,5	3,3	Mažesni 2,2 karto
Bioarcheologija	1,7	4	4,2	3	3,3	Mažesni 9 %
Teorinė archeologija	0,7	1,1	1,6	1,1	7	Mažesni 6,4 karto
Šiuolaikinė archeologija	1	2,3	13,6	5	7,8	Mažesni 36 %
Viešoji archeologija	0	0	2,6	0,8	2,2	Mažesni 2,8 karto
Paveldo vadyba	0	1,1	0,5	0,5	5,9	Mažesni 11,8 karto
Archeologinė karjera	0	0	0	0	0,3	Visai nėra
Iš viso	100	100	100	100	100	

Nors lyginami kiek skirtingi duomenys (2006–2023 m. publikacijos Lietuvoje su europinės konferencijos 2024 m. temomis) bendros tendencijos matomos gerai (galime nekreipti dėmesio į paklaidas iki 50 %). Lietuvos archeologai daugiau dėmesio skiria archeologijos istorijai, datavimui ir lauko tyrimų rezultatų analizei, mažiau – archeologinei paveldosaugai, teorinei, išgyvenimo, viešajai, aplinkos archeologijai, dvasiniams archeologijos dalykams. Apibendrinant šias galima teigti, kad labiau išlaikomos tradicinės tyrimų kryptys ir esame atsargesni visokiems naujovėms.

Bendrųjų tendencijų nustatymas neapima smulkesnių lokalinių (o gal ir ne tik) Lietuvos archeologijos mokslo problemų, kurios daugiau ar mažiau matomos dirbant šioje srityje. Toliau jos trumpai aptariamos nesiekiant vertinti bei labai pagrįsti faktais

ir nuorodomis. Archeologijos mokslas prasideda kasinėjimais, tad nuo jų problemų ir pradėdama apžvalga.

Lietuvoje jau beveik tris dešimtmečius (nuo 1997 m.) gyvuoja gana stabili archeologinių lauko tyrimų vykdymo sistema, kontroliuojama Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos. Visuminiai atitinkamų metų darbų rezultatai matyti kasmet išleidžiamoje knygoje – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Nuo 2012 m. joje skelbiami išduotų leidimų sąrašai (2012 m., 2013 m.), tad pirminė lauko tyrimų rezultatų informacija yra pilna. Kiekviename sezone atlikti tyrimai (maždaug 400–500) (šis skaičius kinta – 2017 m. buvo pasiekęs net 602 (2017 m., 2018 m. – 758), 2023 m. – 408) nuolat papildo žinias apie praeitį naujais duomenimis. Natūralu, kad, esant tokiam tyrimų skaičiui, apimty

negali būti didelės, antraip neužtektų pajėgų juos tinkamai atlikti. Dažniausiai neviršijančių keliasdešimties kvadratinį metrų lauko tyrimų informacija padeda spręsti iš esmės žvalgomiesiems tyrimams priskiriamas paveldosaugos problemas ir tik vieną mokslinę – tyrinėtos vietos chronologiją (Paveldo 2020, 669). Dėl bendrosios mokslo politikos nelikus galimybių atlikti plačios apimties archeologinių tyrimų pastarieji visiškai priklauso nuo investuotojų. 2022 m. vientisi didesni nei 500 m² archeologijai reikšmingi plotai pilnai buvo tyrinėti tik keturiuose Vilniaus vietose: Aguonų g. 22 (Rutkovski, Čepelytė 2023), Algirdo g. 48C sklype (Ragauskaitė 2023), Vanagėlio g. 11, 18 (Rutkovski, Remenčiūtė 2023) ir Žiupronių g. 7, 9 (Vaičiūnienė *et al.* 2023).

2000 m. Lietuvoje baigėsi institucijų rengiamos žvalgomosios ekspedicijos, ieškodavusios nežinomų archeologinių objektų (Vaitkevičius, Zabiela 2002). Vėliau paskiros ekspedicijos lankydavo tik žinomas archeologines vertybes, o nežinomų iki šiol ieško pavieniai asmenys. Iki šiol Lietuvoje galima dešimtimis aptikti net ir tokių reljefe gerai matomų archeologinių objektų kaip piliakalniai (Zabiela *et al.* 2023), o nežinomų sunkiau pastebimų senųjų gyvenviečių ar kapinynų yra apščiai. 2021 m. žvalgant 62,5 km ilgio Lenkijos – Lietuvos dujotiekio jungties vietą šiaip jau archeologijos požiūriu tuštokoje Užnemunėje aptiktos ir tyrinėtos trisdešimt dvi archeologinės vietos (Kuncevičius *et al.* 2023, 465) – akivaizdi didžiulė nežinomų archeologinių objektų perspektyva, kuri tikrai pakeis Lietuvos apgyvenimo vaizdą ten, kur tokie žvalgymai bus padaryti.

Kone visiems archeologiniams tyrimams tapus taikomiesiems, t. y. užsakomiems verslo ar infrastruktūros plėtotojų, dauguma jų persikėlė į apgyvenimas vietas, visų pirma į senamiesčius. 352 ha ploto Vilniaus senamiestis tapo neabejotinai archeologinių tyrimų pagal objektus lyderiu, kartu visą Lietuvos archeologiją smarkiai orientuodamas į Naujųjų laikų tyrimus. Būtent jame vyksta ir plačiausi tyrimai, kaip kad buvo parodyta aukščiau. Šiam laikotarpiui

priklauso ir kiti Lietuvos senamiesčiai, dvarvietės, bažnyčios, net pilys bei dauguma senkapių. Iš keturių šimtų penkiasdešimt penkių 2022 m. išduotų leidimų net trys šimtai trisdešimt (72,5 % visų) buvo orientuoti į Naujųjų laikų tyrimus, ir ši tendencija ne vienmetė. Prie jų pridėjus jau geras dešimtmetis gausėjančius Naujausiųjų laikų objektų (karių kapų, partizanų žeminių ir kitokių XIX–XX a. vietų) tyrimus, bendra Lietuvos archeologijos lauko tyrimų slinktis į istorinius laikus visiškai dominuoja.

Nepaisant ką tik minėtos archeologijos orientacijos į istorinio laikotarpio lauko tyrimus ir iš to laikotarpio plūstančią medžiagą, jos tyrimai nukrypo visai kita linkme. Archeologas mokslininkas vis labiau darosi ne archeologu, o visai kitų sričių specialistu (ar juo tampa?), pagal tų mokslų metodikas tyrinėjančiu archeologinę medžiagą. Peržvelgę 2023 m. minėtų Lietuvos mokslinių tęstinių leidinių straipsnius matome archeologinės medžiagos tyrimus spektrometriniu, osteologiniu, stabilijų izotopų, lingvistiniu, filosofiniu bei kitais būdais (penki straipsniai *Lietuvos archeologijoje*, trys – *Archaeologia Baltica* ir du – *Archaeologia Litwana*). Jie sudaro 45 % visų skelbtų straipsnių.

Radinių perkėlimas į muziejų saugyklas, o informacijos – į ataskaitas šiandien yra absoliučiai vyraujanti archeologinių tyrimų tendencija. Iš jos tik maža dalelė virsta tiriamaisiais straipsniais – kita mokslui lieka „geresniems laikams“. Kaip rodo istorija, manymas, kad viskas juose išliks, yra klaidingas. Geriausias pavyzdys buvo visiškai šalia Lietuvos – 1844 m. Königsberge (dabar Kaliningradas) įkurtas *Prussia-Museum*, gyvavęs lygiai šimtą metų ir dingęs II pasaulinio karo liepsnose su dauguma archeologinių eksponatų (Кёнигсберг 2006, 378–379). Išliko apie 30 000 radinių – daugiausia fragmentai (Балуев 205, 39) ir depasportizuoti, o mokslui svarbios jų metrikos gali būti atkurtos tik tais atvejais, jeigu ši medžiaga anksčiau buvo skelbta. Šio muziejaus likimas geriausiai įrodo tyrimų medžiagos skelbimo būtinybę, nes, esant vienam

tyrimų fiksacijos egzemplioriui, niekas neapsaugotas nuo žmonių ir gamtos sukeltų nelaimių. Tai buvo suprasta dar archeologijos kaip mokslo atsiradimo pradžioje ir pagal galimybes buvo pradėti skelbti pirmųjų tyrimų rezultatai. Šiandien šis procesas Lietuvoje, ir ne tik joje, labai sulėtėjęs. Ypač menkas jis atrodo santykyje su atliekamų tyrimų skaičiumi, kur nesiekia net vieno atliktų rezultatyvių tyrimų procento. Tyrimų publikacijos išguitos iš mokslinių žurnalų ir daugumos kitų leidinių, o atskiriomis knygomis pasirodo retai – po 2020 m. (judėjimą suvaržęs Covido laikotarpis buvo geras metas tokioms publikacijoms rengti) išspausdintos tik trys (Urbonavičiūtė-Jankauskienė, Ožalas 2022; Vaškevičiūtė, Ostašenkovienė 2022; Jovaiša 2023).

Kaip minėta, iš archeologijos mokslo orbitos sparčiai traukiasi ir stambios sintezės, apimančios tiek įvairius laikotarpius, tiek atskiras radinių ar objektų rūšis. Šio straipsnio autorius pats gerai žino, kaip nelengva jas parengti, tačiau tam ir egzistuoja valstybinės mokslo institucijos, kad tokios sintezės vis pasirodytų.

IŠVADOS

Lietuvos archeologijos mokslas, būdamas sudėtinė europinio ir pasaulinio šio mokslo dalis, neišvengiamai atitinka bendrąsias jo raidos tendencijas: tyrimų smulkėjimą bei slinkti į valstybės laikotarpio ir archeologijai nebūdingas sritis, nedestruktyvių tyrimų plėtrą, dėmesį archeologijos paveldosaugai, įvairių kitų mokslų metodų taikymą archeologinei medžiagai pažinti. Nepriklausomybės laikotarpyje susiformavusi šio mokslo sistema, kurio šerdį sudaro trijų valstybinių mokslo ir studijų institucijų veikla, į šias tendencijas įneša šiek tiek nacionalinio ypatumo.

Europinės ar net pasaulinės archeologijos mokslo raidos tendencijos gali būti atsekamos dviem tarpnacionaliniais aspektais: nuo 1991 m. leidžiamoje C. Renfrew ir P. Bahno knygoje *Archaeology: Theories, Methods and Practice (Archeologija: teorija,*

metodai ir praktika) (9 leidimai iki 2024 m.) fiksuotais dėmesio atskiroms temoms pokyčiais bei nuo 1994 m. vykstančių Europos archeologų asociacijos suvažiavimų temų analize. Dėl abiejų šaltinių grupių nepilnumo galima kalbėti tik apie labai bendrus archeologijos mokslo raidos bruožus. Nors medžiagos analizė moksliniuose tyrimuose išlieka, matoma slinktis į įvairių kitų mokslų metodų taikymą ją tiriant bei į platesnį archeologijos vietos apmąstymą dabartyje.

Abiejuose šaltiniuose aptiktas tendencijas palyginus su Lietuvos archeologijos mokslą šiandien labiausiai atspindinčiais trijuose moksliniuose žurnaluose skelbiamais straipsniais matyti nacionaliniai jo raidos ypatumai: daugiau dėmesio archeologijos istorijai, datavimui ir lauko tyrimų rezultatų analizei. Kartu Lietuvos archeologija išlieka jautri bendrosioms šio mokslo problemoms, kurių aktualiausias yra lauko tyrimų susmulkėjimas, nežinomo archeologinio paveldo tikslingų paieškų nebuvimas, lauko tyrimų orientacija į valstybės laikų ir ypač į Naujųjų laikų archeologinį paveldą, atsitraukimas nuo tik archeologijos mokslo būdais ir metodais sprendžiamų problemų tyrimo, tyrimų medžiagos publikacijų bei apibendrinančių sintezių mažėjimas.

PADĖKA

Už šio straipsnio idėją ir pasirodymą esu labai dėkingas tomo atsakingajai redaktorei dr. Agnei Čivilytei.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Archaeological, 2006. *Estonian archaeology, 1. Archaeological research in Estonia 1865–2005*. Tartu.
- Bliujienė, A., 2011. *Northern gold. Amber in Lithuania (c. 100 to c. 1200). East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450–1450*, 18. Leiden, Boston.
- Bliujienė, A., 2013. *Lietuvos archeologija, III. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpis*. Klaipėda.

- Butrimaitė, R., Luchtanas, A., 2008. Pirmoji jungtinė lietuvių – afganų ekspedicija Goro provincijoje, Afganistane, *ATL 2007 metais*, 581–585.
- Butrimaitė, R., Luchtanas, A., 2009. Antroji jungtinė lietuvių – afganų ekspedicija Goro provincijoje Afganistane, *ATL 2008 metais*, 567–573.
- Čivilytė, A., 2014. *Žmogus ir metalas priešistorėje: žvilgančios bronzos trauka*. Vilnius.
- Girininkas, A., 2009. *Lietuvos archeologija, I. Akmens amžius*. Klaipėda.
- Girininkas, A., 2013. *Lietuvos archeologija, II. Ankstyvais metalų laikotarpis*. Klaipėda.
- Jovaiša, E., 2023. *Aiščiai. Knyga III. Radiniai*. Vilnius.
- Kuncevičius, A., Baubonis, Z., Šatavičius, E., Vasiliauskas, L., Zabiela, G., Kvizikevičius, L. 2023. Dujotiekio trasos žvalgymai Užnemunėje, *ATL 2022 metais*, 459–466.
- Kurila, L., 2014. „Lietuvos archeologija“: 40 tomų – skaičiais, *Lietuvos archeologija*, 40, 29–42.
- Lang, V., 2007. *Estonian archaeology, 3. The Bronze and Early Iron Ages in Estonia*. Tartu.
- Lietuvos, 2023. Lietuvos Respublikos Muziejų įstatymas. Suvestinė redakcija nuo 2023–04–01. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18317/asr> (žiūrėta 2023 10 31)
- Paveldo, 2011. Paveldo tvarkybos reglamentas PTR 2.13.01:2011 „Archeologinio paveldo tvarkyba“, *ATL 2010 metais*, 560–589.
- Paveldo, 2022. Paveldo tvarkybos reglamentas PTR 2.13.01:2022 „Archeologinio paveldo tvarkyba“, *ATL 2021 metais*, 667–696.
- Programme, 2024. *Programme book. 30th EAA annual meeting Rome, Italy 28th–31st August 2024*. Rome.
- Ragauskaitė, A., 2023. A. Kapinės Vilniuje, Algirdo gatvės 48C sklype, *ATL 2022 metais*, 141–143.
- Renfrew, C., Bahn, P., 1991. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, I leidimas.
- Renfrew, C., Bahn, P., 1996. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, II leidimas.
- Renfrew, C., Bahn, P., 2000. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, III leidimas.
- Renfrew, C., Bahn, P., 2004. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, IV leidimas.
- Renfrew, C., Bahn, P., 2008. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, V leidimas.
- Renfrew, C., Bahn, P., 2012. *Archaeology: theories, methods and practice*. High Holborn [London]: Thames & Hudson, VI leidimas.
- Rutkovski, S., Čepelytė, S., 2023. Aguonų gatvė 22, *ATL 2022 metais*, 403–409.
- Rutkovski, S., Remenčiūtė, M., 2023. K. Vanagėlio gatvė 11, 18, *ATL 2022 metais*, 410–413.
- Piličiauskienė, G., Blaževičius, P., Zarankaitė-Margienė, T., 2023. Šunys Lietuvoje XIII–XVIII amžiuje. Vilnius 2023. *Šunys Lietuvoje XIII–XVIII amžiuje*. Vilnius.
- Tvauri, A., 2012. *The Migration period, Pre-viking Age, and Viking Age in Estonia. Estonian archaeology, 4*. Tartu.
- Urbanavičiūtė-Jankauskienė, D., Ožalas, E., 2022. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų ir kitų Vilniaus Žemutinės pilies statinių mūrinės latrinos XVI–XVII a.* Vilnius.
- Vaičiūnienė, D., Tomašauskas, V., Lekavičius, T., 2023. Žiupronių gatvė 7, 9, *ATL 2022 metais*, 422–429.
- Vaitkevičius, V., Studies into the Balts’ sacred places. BAR International series, 1228. Oxford.
- Vaitkevičius, V., Zabiela, G., 2002. Žvalgomoji ekspedicija Rytų Lietuvoje, *ATL 2000 metais*, 204–210.
- Vasiliauskienė, V., 2023. Archeologijos katedros mokslinės veiklos apžvalga, *Archaeologia Lituana*, 24, 124–131.

Vaškevičiūtė, I., Ostašenkovienė, V., 2022. *Lieporių kapinynas. IV–VIII a. žemaičių bendruomenės gyvensenos atspindys*. Šiauliai.

Zabiela, G., 2007. Leidiniui „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ – 40 metų, *ATL 2006 metais*, 6–11.

Zabiela, G., Rimkus, T., Girininkas, A., Bliujienė, A., Žulkus, V., 2023. *Lietuvos archeologija, V. From the first inhabitants to the 12th century*. Klaipėda.

Zabiela, G., Naujalis, E., Baubonis, Z., Viršilienė, J., 2023. 2022 m. surasti nežinomi piliakalniai, *ATL 2022 metais*, 502–524.

Žulkus, V., Jarockis, R., 2013. *Lietuvos archeologija, IV. Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis*. Klaipėda.

2012 m., 2013. 2012 m. išduoti leidimai archeologiniams tyrimams, *ATL 2012 metais*, 678–695.

2017 m., 2018. 2017 m. išduoti leidimai archeologiniams tyrimams, *ATL 2017 metais*, 741–758.

22nd, 2016. 22nd Annual Meeting of the EAA. 31st August – 4th September 2016 Vilnius., Vilnius.

Валуев, А., 2005. История Калининградской части коллекции музея Пруссия, *Коллекции Пруссия в фондах Калининградского областного исторического – художественного музея*. Шлезвиг, 28–39.

Забела, Г., 1998. Археология в Литве в 1991–1996 гг.: достижения и проблемы, *Российская археология*, 3, 237–244.

Кёнигсберг, 2006. *Кёнигсберг Калининград. Иллюстрированный энциклопедический справочник*. Калининград.

SANTRUMPA

ATL – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*. Vilnius.

QUO VADIS, LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS MOKSLAS?

GINTAUTAS ZABIELA

Santrauka

Archeologijos kaip ir kiekvieno mokslo tikslas yra atskleisti nežinoma. Jos raidą lemia turimas įdirbis ir esama situacija. Lietuvos archeologijos mokslas šiandien yra integrali pasaulinio mokslo dalis, kaip ir kiekvienas humanitarinis mokslas turinti savo savitumą. Dabartinė Lietuvos archeologijos mokslo būklė analizuojama 2 aspektais: nagrinėjant bendrąją šio mokslo padėtį ir esamą vietinę specifiką. Šiuo metu padėtis Lietuvos archeologijos moksle stabili. Jos sistemą sudaro 3 mokslo įstaigos (2 universitetai ir institutas), kiekviena leidžianti savo mokslo leidinius. Lauko tyrimų rezultatai fiksuojami atskirame moksliniame–informaciniame leidinyje. Sutvarkyta ir tyrimų medžiagos saugojimo sistema.

Kadangi šiuolaikinė Lietuvos archeologija yra integrali pasaulio archeologijos mokslo dalis, jos esama būklė analizuojama lyginant su pasaulinėmis šio mokslo raidos tendencijomis. Šios tendencijos nustatytos pagal 2 archeologijos pasaulyje visuotinai pripažintus faktus. Tai C. Renfrew ir P. Bahn knyga *Archeologija: teorija, metodai ir praktika*, šiuo metu turinti 9 leidimus, ir Europos archeologų asociacijos kasmetinės konferencijos. Nesant galimybių juos išsamiau išanalizuoti, archeologijos mokslo esamos būklės nustatymui pasirinkti pirmi 6 knygos leidimai (1991–2012) ir paskutinės konferencijos Romoje (2024

m.) sesijų temos. Pagal jų analizę nustatyti pagrindinis šiuolaikinės archeologijos mokslo bruožas – didėjanti integracija į visus kitus mokslus nusisukant nuo tradicinės archeologijai tematikos.

Lietuvos archeologijos mokslo raidos tendencijos nustatytos pagal 2006–2023 m. 3 pagrindinių mokslo leidinių (*Archaeologia Baltica*, *Archaeologia Litwana* ir *Lietuvos archeologija*) straipsnių analizę. Ji atlikta pagal tuos pačius kriterijus kaip ir nagrinėjant europinę archeologijos mokslo padėtį (1 lentelė). Padarytas palyginimas leido identifikuoti kai kuriuos Lietuvos archeologijos mokslo raidos savitumus. Tai didesnis Lietuvos archeologijos mokslo dėmesys archeologijos istorijai, datavimo problemoms ir lauko tyrimų rezultatų analizei, mažesnis – archeologinei paveldosaugai, teorinei archeologijai, išgyvenimo archeologijai, viešajai archeologijai, aplinkos archeologijai, dvasiniams archeologijos aspektams. Ši analizė papildyta labiau lokaliais dabartinės Lietuvos archeologijos mokslo bruožais. Tai lauko tyrimų susmulkėjimas, nežinomo archeologinio paveldo tikslingų paieškų nebuvimas, lauko tyrimų orientacija į valstybės laikų ir ypač į Naujųjų laikų archeologinį paveldą, atsisitraukimas nuo tik archeologijos mokslo būdais ir metodais sprendžiamų problemų tyrimo, tyrimų medžiagos publikacijų bei apibendrinančių sintezių mažėjimas.

QUO VADIS, LITHUANIAN ARCHAEOLOGICAL SCIENCE?

GINTAUTAS ZABIELA

Summary

The goal of archaeology, like every science, is to uncover the unknown. Its development is determined by the work available and the current situation. Lithuanian archaeological science today is an integral part of global science, like every other humanistic science, with its own peculiarities. The current state of Lithuanian archaeological science is analysed from two perspectives: the general situation of the science and the current local specificities. The current situation in Lithuanian archaeological science is stable. The system consists of three scientific institutions (two universities and one institute), each of which produces its own scientific publications. The results of field research are recorded in a separate scientific and informative publication. The system of storing of research material is also organised.

Since contemporary Lithuanian archaeology is an integral part of the world archaeological science, its current state is analysed in comparison with the global trends in the development of this science. These trends are determined according to two generally accepted facts in the world of archaeology. These are the book “Archaeology: Theory, Methods and Practice” by C. Renfrew and P. Bahn, currently in nine editions, and the annual conferences of the European Association of Archaeologists. In the absence of the possibility to analyse them in more detail, the first six editions of the book (1991–2012) and the topics of the sessions of the last conference in Rome (2024) have been chosen for the purpose of determining the current state of archaeological science. Their analysis has led to the identification of the main feature of modern archaeological science,

namely the increasing integration into all other sciences and the turning away from traditional archaeological themes.

The trends in the development of Lithuanian archaeological science have been identified by analysing the articles of the three main scientific publications (“Archaeologia Baltica”, “Archaeologia Lituana” and “Lietuvos archeologija”) between 2006 and 2023. The analysis was carried out according to the same criteria as for the analysis of the European situation of archaeological science (Table 1). The comparison allowed us to identify some peculiarities of the development of Lithuanian archaeological science. These include a greater focus of Lithuanian archaeological science on the history of archaeology, dating problems and the analysis of the results of field research, and a lesser focus on archaeological heritage protection, theoretical archaeology, archaeology of survival, public archaeology, environmental archaeology, and spiritual aspects of archaeology. This analysis is complemented by more localised features of current Lithuanian archaeological science. These include the fragmentation of field research, the absence of targeted surveys for unknown archaeological heritage, the orientation of field research towards the archaeological heritage of the state period—particularly the modern period—and the retreat from the study of problems that can only be solved by the methods of archaeological science, as well as a decline in both the publication of research materials and the production of comprehensive syntheses.